

СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВИЙ ВПЛИВ СТАТЕЙ НА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК

В статті аналізується взаємозв'язок гендерного статусу та соціальних ролей чоловіків і жінок в процесах розвитку всіх сфер життєдіяльності сучасної української держави і суспільства. Охарактеризовані як правова база, так і реальне положення щодо гендерних відносин в сучасній Україні.

Дослідження соціально-культурних ролей представників різних статей спирається на поняття гендерних відносин як сфери взаємодії чоловіка і жінки, механізм якої ґрунтується не тільки на фізіологічних особливостях, а і на специфіці самовизначення та комплексі суспільних впливів.

Питання таких відносин ставали об'єктом аналізу в працях представників різних наук, зокрема, політології, правознавства, філософії, культурології. А також вони розглядаються в рамках різних наукових шкіл.

В історіографічному плані можна відзначити праці теоретиків соціального конструкту «гендер» Р. Столера, А. Річ, М. Мід, Г. Рубін, Дж. Моні та інших.

Осмищення соціальних аспектів статі ведеться в рамках конкретних шкіл гендерних досліджень: англо-американської – М. Вітнінг, М. Кіммель, Дж. Батлер; європейської – Б. Гукс, Ю. Крістева; вітчизняної – Л. Кобилянська, Т. Мельник, І. Онищенко тощо.

В центрі уваги дослідників стоять питання сутності механізму гендерних відносин, теоретичні моделі таких взаємин, світові тенденції в цій сфері та практичний досвід управління даною сферою, інші важливі проблеми. [1. 2. 3. 5].

Та багато питань залишаються недостатньо розробленими і потребують розгляду. Це, зокрема, стосується гендерно-рольових впливів на соціально-політичні процеси, що і стало предметом аналізу в даній статті.

В розумінні гендерних ролей та гендерних диспропорцій важливе місце займають кілька концептуальних підходів. Серед них слід виділити наступні концепції: гендерного потоку (Барбара Гутек), гендерного добору (Дж. Боумен), токенизму (Розабет Кентер), андрогенії (С. Бем), статусна (Л. Карлі), вірогіднісна (Ф. Фідлер), динамічна модель обміну (Г. Граєв), інформаційної обробки (Д. Гамільтон), соціально-рольова (Еліс Іглі), інші.

З позицій даних теорій розглядається місце і роль гендеру як соціокультурної категорії у суспільному розвитку. Такі загальні підходи притаманні як аналізу світових процесів та з'ясуванню загальних тенденцій щодо гендерних відносин, так і виявленню національної специфіки в цій сфері суспільних взаємин. Тож розглянемо окремі аспекти даної проблематики стосовно України і її окремих регіонів, зокрема, відносно Одеської області, щоб виявити загальне і особливе щодо гендерної ситуації та окреслити завдання її змін у напрямку подальшої демократизації суспільства та підвищення громадської активності всього населення задля ефективного розвитку в напрямку індексу людського виміру в цілому та гендерного виміру, зокрема.

Адже близько 54% населення України становлять жінки. А, наприклад, серед майже 2,5 мільйонного населення Одеської області 53% складають жінки, маючи чисельні переваги у старшому віці. Тож захищати та підтримувати, для досягнення і збереження балансу, в конкретних ситуаціях слід представників обох статей. Тобто, йдеться не про права жінок, а саме про гендерні права і їх гарантії та захист.

Зasadничими принципами в аспекті реалізації гендерних підходів виступають принципи рівних прав та рівних можливостей. Саме на них ґрунтується політика в інтересах рівності, що є визначальним фактором активного включення у всі трансформаційні процеси

у суспільстві представників обох статей та їх спільної зацікавленості у кінцевому результаті.

Такий зміст закладений у чинне національне законодавство України. Так, 24-та стаття Конституції України не лише проголошує відсутність привілеїв чи обмежень за ознаками статі, а й гарантує забезпечення рівності прав жінки і чоловіка у всіх сферах. [4]. Подібним є і розуміння гендерних відносин та їх регламентації, сформульоване у положеннях Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятого у 2005 році [7]; у Державній програмі з утвердження гендерної рівності 2006 року, в Указах Президента щодо цих питань та в інших нормативно-правових актах, які регламентують гендерні відносини в Україні. [6]. На таких засадах базуються і регіональні програми щодо реалізації завдань забезпечення гендерної рівності, прийняті протягом останніх років обласними Радами. Зокрема, Програму з утвердження гендерної рівності Одеська обласна Рада прийняла у 2007 році.

Репрезентуючи різні інтереси та маючи законні підстави не тільки заявляти про них, а і впроваджувати, жінки та чоловіки виступають в якості реальних партнерів на ниві суспільної перебудови, проведення реформ для досягнення позитивних зрушень у всіх напрямках державного і суспільного життя.

Саме цим має визначатись сутність гендерних відносин, які, визнаючи специфіку потреб та інтересів залежно від біологічної статі, враховують соціальні впливи та спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації цих специфічних потреб без ущемлення інтересів іншої сторони, домагаючись їх збалансованого забезпечення. Це має бути не простий компроміс, а реальний консенсус стосунків і взаємин між чоловіками та жінками у всіх без виключення сферах, що сприятиме максимальному задоволенню суспільних потреб, представлених і жіночим, і чоловічим їх сегментами.

Подібне розуміння суті гендерних відносин не має нічого спільного із намаганням окремих суб'єктів заявляти про загрозу природним функціям та ролям статей. Підміна ролей якраз відбувається на рівні сексуальних відносин, а не гендерних. Гендерний же підхід, навпаки, допомагає зберігати специфіку, спираючись на сприятливе середовище рівноправного партнерства в реалізації інтересів кожної сторони.

І, разом з тим, розмежування біологічної і культурної складових дозволяє наголошувати на важливості культурних впливів, тобто, відповідного виховання чоловіків та жінок, формування у них готовності та здатності виконувати певні традиційні функції. Але при

цьому важливе визнання, що суто біологічне ество, наприклад, пріоритетність виключно репродуктивної функції жінок, не повинно повністю виштовхувати жінку з соціальної у приватно-сімейну сферу. Вона має залишатись частиною соціального середовища та бути продуктом культури даного соціуму, маючи всі умови та можливості для самореалізації.

Гендерний підхід дозволяє виявляти найбільш складні та суперечливі питання даних стосунків і взаємин, знаходити прогалини правового чи соціального характеру, які гальмують просування інтересів різних за статтю суб'єктів.

Адже аналіз реального стану речей свідчить про те, що потрібні додаткові зусилля, спрямовані на підтримку в ряді ситуацій жінок, а в деяких – чоловіків. А це вимагає перегляду чи корегування окремих конкретних програм розвитку і на рівні держави, і на рівні регіонів.

Це стосується різних сфер, зокрема, участі в процесах управління чи заходів в рамках функціонування системи охорони здоров'я, сфери зайнятості чи пенсійного забезпечення, багатьох інших напрямків діяльності. Рішення, що приймаються, повинні проходити гендерну експертизу з позицій наслідків їх реалізації відносно чоловіків та жінок. Будь – яка дискримінація чи штучно створені обмеження є неприпустимими. А гендерна ідентифікація має асоціюватись і з природнім, і з соціальним як взаємодоповнюючим, без абсолютизації та домінування, при поєднанні типового і бажаного для розвитку суспільства. Тобто, біологічна відмінність доповнюється соціокультурним конструктом, динамічним у часі та просторі, який відповідає конкретному етапу суспільного розвитку. За таких умов фізіологія не заважає соціальній реалізації людини.

Гендерні відносини стимулюють співпрацю чоловіків і жінок в соціальному середовищі, формують певні моделі та норми поведінки, відповідно конкретному культурному рівню суспільства. Це створює механізм соціальних зв'язків та взаємодії в рамках існуючої соціальної системи. Наголос робиться саме на системному підході, який поєднує природну специфіку, моральні вимоги, правові статуси тощо для визначення місця і ролі жінок і чоловіків в суспільному розвитку. І в даному контексті модель соціального партнерства та норми рівноправності якомога краще відповідають сучасному стану життя суспільства та держави.

Побудована на таких підходах взаємодія жінок і чоловіків максимально орієнтована на підвищення ефективності та досягнення стабільності розвитку сучасного суспільства, в якому активна участь

і рівне представництво обох статей виступає обов'язковою умовою демократичного процесу.

Політика і економіка, культура, наука і освіта, охорона здоров'я, соціальна сфера чи управління в однаковій мірі потребують як безпосередньої участі так і репрезентації потреб та інтересів жінок і чоловіків. Тут задіяні і природне та позитивне право, і соціальний обов'язок представників обох статей. Тому в рамках гендерних відносин створюються механізми, здатні стимулювати як розвиток окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Це вимагає аналізу існуючої ситуації та моделювання шляху її покращення. З цієї точки зору слід виявити найбільш проблемні зони, існуючі в українському суспільстві, в яких проявляються гендерні диспропорції, або існує навіть пряма гендерна дискримінація.

Перш за все, це стосується всіх рівнів системи управління. Адже саме тут приймаються рішення, які обумовлюють стратегію і тактику розвитку. І паритетне представництво жінок і чоловіків є невідмінною умовою ефективності результату діяльності. Однак на керівному рівні, наприклад, серед державних службовців 1-3 рангу, жінки складають абсолютну меншість – від 6 до 12%, тоді як на виконавському рівні фахівців, у нижчих категоріях їх доля в окремих сферах сягає 82 – 88%.

Так, в Одеській області за статистичними даними 2013 року жінки серед державних службовців складали 75%. Але на керівних посадах, та й в основному середньої ланки, їх було менше 30%. Жодного разу жінки не очолювали Одеську обласну державну адміністрацію і тільки одна займала нетривалий час посаду першого заступника. А це означає, що реального впливу на процес прийняття рішень жінки не мають, або цей вплив недостатній.

Це відноситься не лише до виконавчої, а і до представницької влади різних рівнів, де на вищих щаблях жіноче представництво обмежене 8-10%. Наприклад, жіноче представництво у Верховній Раді за роки незалежності коливалось у межах 4 – 8%. В Одеській обласній Раді у 2014 році лише 12% жінок-депутаток і жодної у керівництві. В структурах органів місцевого самоврядування Одеської області, де жінки становлять майже 86% працюючих, в керівництві їх менше 34%. Така ситуація потребує змін у напрямку більш широкого жіночого представництва у владі для відтворення інтересів даної частки соціуму в конкретних стратегічних планах і програмах розвитку держави, регіонів, окремих місцевостей тощо.

Враховувати гендерну специфіку важливо і в процесі впровадження конкретних реформ. Наприклад, якщо йдеться про реформу системи охорони здоров'я, то, перш за все, має бути створена гендерна

мапа місцевості, яка б давала чітку уяву про потреби у фахівцях певного профілю чи спеціалізованих лікувальних закладах. Адже навіть рівень захворювань на конкретні недуги пов'язаний з належністю до конкретної статі. Так, серед чоловіків в Одеській області в 2 рази більше хворих на снід чи туберкульоз, крім того є специфічні хвороби жінок чи чоловіків. Тож їх профілактика та лікування має бути передбачуваним та відповідним чином спланованим, з кадровим та матеріальним і фінансовим забезпеченням, орієнтованими на потреби і запити даної місцевості, відповідно до гендерного складу населення.

Те ж саме відноситься до питань забезпечення зайнятості населення, яка має бути гендерно орієнтована. Адже, серед економічно активного населення Одещини переважають чоловіки, а серед економічно неактивного – жінки. Хоч рівень офіційно зареєстрованого безробіття в Одеській області в гендерному вимірі однаковий, реальний рівень зайнятості чоловіків вищий. Населені пункти не можуть страждати від суцільного безробіття жінок, бо професійна зайнятість у них спрямована виключно на чоловічий контингент, зокрема, припортові міста Одещини. Або навпаки, в населеному пункті існує лише соціальна сфера, в більшій мірі орієнтована на жінок, коли не затребуваними залишаються чоловіки. За таких обставин вихід треба шукати і в створенні альтернативних сфер діяльності, і в роботі по залученню представників протилежної статі до раніше не традиційних для них занять із створенням необхідних для цього умов праці та її привабливості, ламаючи стереотипи сприйняття. Адже і освітянська галузь, і соціальний захист, і інші напрями лише виграють від участі в них представників обох частин соціуму.

Якраз останнє – гуманітарна сфера, потребує нагальної роботи щодо зменшення диспропорцій представництва, бо саме тут формується модель гендерної рівності у свідомості і культурі суспільства. І якщо ми справді хочемо забезпечити реальне рівноправ'я, то це має стати базою виховання та соціалізації особистості. Та такий приклад повинен бути присутнім на практиці від самого початку включення людини у цей процес. І впроваджувати його мають спільно і чоловіки, і жінки: вихователі і вчителі, лікарі і соціальні працівники, бібліотекарі та інші, від кого багато в чому залежить кінцевий результат. А таким результатом мають бути відносини між чоловіками та жінками, побудовані на взаємній повазі, підтримці, визнанні інтересів та потреб один одного, рівності прав та можливостей їх реалізації, партнерських стосунках і плідній співпраці заради досягнення спільної мети – підвищення рівня і якості життя, пріоритету прав людини, розвитку демократії.

Тим більше, що у складних для суспільства ситуаціях жінки завжди присутні поряд з чоловіками, проявляючи активність та відповідальність. Так сьогодні ми бачимо жінок серед добровольців, готових захищати вітчизну, серед волонтерів, які піклуються про армію, поранених, про сім'ї загиблих та про вимушених переселенців. Батьківщина, мир, розвиток – це спільна відповідальність і жінок, і чоловіків.

Такими повинні бути відносини не тільки в суспільстві в цілому, а і в кожній окремій родині, зокрема. Тож сімейні відносини також мають бути гендерно виваженими. Йдеться не тільки про попередження чи боротьбу з насильством у сім'ї як крайньою формою прояву гендерної нерівності та дискримінації, де жертвами найчастіше стають жінки. Це має стосуватись і питань спільної відповідальності та спільної участі батька і матері у вихованні дітей, розподілу домашнього навантаження, яке не повинно лягати тільки на жінку. Якщо сьогодні так звана домашня робота займає понад 40 годин робочого часу жінки на тиждень, то у чоловіка вона у двічі менша навіть при нормальних стосунках в родині. Процес виховання дітей ще посилює такі диспропорції. В Одеській області нараховується понад 19 тисяч багатодітних сімей, де виховують більш як 65 тисяч дітей. Тож зміна моделі взаємин на партнерську покращить родинні зв'язки, зменшить показники розлучень, зведе нанівець ганебне явище соціального сирітства тощо.

Не меншої уваги потребує і гендерний спектр бізнесу. Те, що у великому бізнесі жіноче представництво не перевищує 3%, а в середньому не сягає і 20% свідчить фактично про нерівні фінансові можливості, про диспропорції у розподілі і використанні ресурсної бази, що в свою чергу заважає реалізації жіночого потенціалу в інших життєво важливих сферах.

Бо на сьогодні, нажаль, існує фактично єдина сфера – освітня, де просліджується гендерний паритет у відповідних пропорціях як щодо суб'єкту, так і відносно об'єкту. Це стосується і загальної середньої освіти, і системи вищої освіти. Правда в останній вже існують диспропорції на управлінському рівні. В інших сферах наявні не лише диспропорції, а інколи і дискримінація.

Та не тільки позитивний бік життєдіяльності суспільства потребує гендерної експертизи. Те саме відноситься і до суспільних вад, кризових станів. Адже існує специфіка стосовно наркоманії, алкоголізму, торгівлі людьми, проституції, злочинності, які різні за обсягами та наслідками для жінок і чоловіків. Так, серед засуджених чоловіків у 7-8 разів більше, а чоловічий суїцид у 5 разів переважає жіночий.

А жертвами торгівлі людьми частіше стають жінки. Тому і профілактика, і боротьба з цими асоціальними явищами повинні враховувати гендерні складові та мати специфіку спрямування і в роз'яснювальній роботі, і в захисних заходах.

Все це свідчить про те, що гендерні відносини, їх прояв мають велике значення у всіх сферах розвитку суспільства та потребують особливої уваги і контролю як з боку держави, через державні інститути, так і з боку суспільства, через інститути громадянського суспільства. Тільки об'єднаними зусиллями можна досягти реального результату в забезпеченні рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, зробивши їх партнерами, зацікавленими у плідній співпраці заради просування України шляхом прогресу.

В умовах глобалізації всі ці питання мають вирішуватись з урахуванням світового досвіду, який корегується відповідно національній специфіці, існуючим традиціям.[3]. Тож Україна може запозичувати кращий досвід розв'язання гендерних проблем, уникаючи зайвих помилок та недоліків і долучаючись до кращих стандартів показника гендерного індексу, коли і гендерна експертиза, і гендерна статистика зможуть підтверджувати реальні успіхи досягнення гендерної рівності в нашому суспільстві. На засадах гендерної рівності утверджується паритетна демократія як модель сучасного цивілізованого суспільства, орієнтована на самоцінність людини, незалежно від її статі. Адже лише спільними зусиллями представників обох статей, з використанням специфічних можливостей кожної з них, можна досягти оптимального результату суспільного розвитку, прогресу у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Бібліографічний список:

1. Гендерний аналіз українського суспільства / За ред. Т. Мельник. – К. : ПРООН, 1999. – 293 с.
2. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К. : Укр. ін-т соціальних досліджень, 2003. – 129 с.
3. Європейський правовий вимір гендерно чутливої політики / Оніщенко Н. М., Матвієнко О. В., Береза С. В., Томашевська М. О. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2005. – 144 с.
4. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. – К., 1996.
5. Кормич Л. І. Гендерні відносини: сутність та значення в суспільно-політичному розвитку. / Л. Кормич // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса, 2013. – Вип. 49. – С. 16-22.
6. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні / за загальною ред. Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2010. – 352 с.

7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків:
Закон України від 8 вересня 2005 року // Відомості Верховної Ради
України. – 2005. – №52. – Ст. 561.

В статье анализируется взаимосвязь гендерного статуса и социальных ролей мужчин и женщин в процессах развития всех сфер жизнедеятельности современного украинского государства и общества. Охарактеризованы как правовая база, так и реалии гендерных отношений в современной Украине.

The present article provides the analyses of men's and women's gender statuses and social roles of interconnection in the processes of development in all spheres of activities of the modern Ukrainian state and society. The legal base and practice of gender relations in modern Ukraine are also characterized.